

ІНКЛЮЗІЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПРОСТІР – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

INCLUSION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN GENERAL EDUCATIONAL AREA – THE CHALLENGE OF OUR TIME

Анотація. У статті проаналізовано результати просвітницької роботи щодо впровадження інклюзії дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір шкіл м. Вінниці, проведеної фахівцями Вінницького інституту Університету «Україна». Схарактеризовано основні проблеми розвитку інклюзивного процесу на сучасному етапі реформування освіти.

Ключові слова: інклюзія, інтеграція, інклюзивний процес, діти з інвалідністю, діти з особливими освітніми потребами.

Abstract. The article analyzes the results of educational work concerning the implementation of the inclusion of children with special educational needs in a general educational area of schools in Vinnitsa, performed by specialists of the Vinnytsia Institute of the University "Ukraine". The main problems of an inclusive process at the present stage of educational reform are characterized.

Keywords: inclusion, integration, inclusive process, children with disabilities, children with special educational needs.

Постановка проблеми. Формування демократичного суспільства, надання рівних прав протягом життя кожному громадянину незалежно від стану здоров'я є пріоритетом державної соціальної політики в Україні.

Згідно з матеріалами Державного комітету статистики України поширення захворювань дітей постійно зростає. За останній час дитяча інвалідність зросла на 25,4%.

Діти з інвалідністю, як й інші діти, повинні розвиватись та рости у родині, групі однолітків, локальному середовищі.

У нашій державі відповідно до чинного законодавства для дітей з особливими освітніми потребами була чи не єдина можливість отримати освіту в загальноосвітній школі через організацію індивідуального навчання вдома.

Сучасний етап інноваційного розвитку суспільства відзначається формуванням нового погляду на освіту й на місце людини в соціумі. Освіта набуває характеру загальності, доступності, рівності. У межах міжнародного руху «Освіта всіх», ініційованого ЮНЕСКО, першочерговим завданням суспільного розвитку стає забезпечення кожного правом на задоволення особистісних потреб, отримання якісної базової освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема задоволення освітніх потреб дітей з інвалідністю у загальноосвітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів, удосконалення їх структури, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В.

Тарасун, М. Ярмаченка. В них обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комунікативної активності. В дослідженнях вчених вивчалася історія становлення і розвитку окремих напрямків спеціальної освіти дітей шкільного віку з різними психофізичними порушеннями. Одночасно аналізувалася історія виникнення наукових поглядів на ті чи інші прояви аномального розвитку та засоби їх психолого-педагогічної корекції.

Метою дослідження є аналіз результатів просвітницької роботи фахівцями Вінницького інституту Університету «Україна» щодо впровадження інклюзії дітей з інвалідністю у загальноосвітній простір шкіл м. Вінниці та виявлення найбільш гострих питань, які виникають під час цього процесу.

Окреслення загальної ситуації, що склалася в системі освіти України за роки поширення елементів, принципів та ідей інклюзії; виявлення рівня поінформованості, сприйняття та ставлення до ідеї інклюзивної освіти з боку професійних груп, громадських організацій і суспільства в цілому; оцінка досвіду впровадження – задоволеності та ефекту, які вже відчули від інклюзії учасники освітнього процесу, та виявлення реальних бар'єрів та проблем, з якими вони стикнулися; з'ясування очікувань і оцінка подальших перспектив розвитку інклюзивної освіти, а також розробка рекомендацій по удосконаленню існуючої практики стали основними завданнями нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Уніфікованість, недостатня соціально-практична спрямованість, низька ефективність корекційно-розвивальних занять, недостатнє науково-методичне та навчальне забезпечення закладів спеціальної освіти, незважаючи на безсумнівні досягнення та напрацювання корекційної педагогіки в Україні, вказують на необхідність значної модернізації, гуманізації та посилення інтегративних процесів в освіті, серед яких і поширення спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами та їхніх нормативних однолітків.

В Україні існує багато організацій, які опікуються справами інвалідів: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, науково-педагогічні організації, соціальні служби, громадські і батьківські об'єднання. Завдяки проектній роботі та ініціативам небайдужих до цього процесу фахівців поступово налагоджується процес міжвідомчої співпраці, хоча, на думку експертів, неузгодженість діяльності та бюрократизованість відомчих процедур гальмує процес впровадження інклюзії в Україні.

На сьогодні у сфері інклюзивної освіти досягнуті певні результати:

- у липні 2010 року до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- розроблено і затверджено МОНМС України Концепцію розвитку інклюзивної освіти (жовтень 2010 р.), «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (серпень 2011 р.);
- реалізується державна експериментальна програма «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» із питань інтеграції дітей з особливими потребами на рівні дошкільних освітніх закладів та початкових класів (ініційована ВФ «Крок за кроком» спільно з Інститутом спеціальної педагогіки НАПН України за підтримки Міністерства освіти і науки) [4].

Формування громадської думки щодо необхідності забезпечення рівного доступу до якісної освіти та деінституалізації дітей з особливими освітніми потребами – один з ключових моментів впровадження інклюзивної освіти. З цією метою Вінницький соціально-економічний інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини

«Україна» вже не перший рік проводить міжнародні конференції, круглі столи, інші масові заходи;

Без сформованої громадської думки, налаштованої на підтримку та толерантне сприйняття ідеї інклюзивної освіти, цей процес стикається з несприйняттям або навіть супротивом з боку суспільства, про що свідчать наш досвід та повідомлення ЗМІ.

Позитивного результату організації навчання дітей з особливими освітніми потребами можна досягти лише завдяки спільним зусиллям навчальних закладів, органів управління освітою, охорони здоров'я, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Протягом грудня 2016 року та січня 2017 року депутати та небайдужі до цього процесу активні громадяни збирались у Вінницькій міській раді для обговорення майбутньої програми інклюзивної освіти у Вінниці. Депутат Вінницької міської ради, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальних технологій, директор Вінницького інституту Університету «Україна», голова громадської організації «Соціальна перспектива», Ганна Давиденко виступила із ініціативою проведення безкоштовних семінарів-тренінгів для вчителів шкіл міста. Згодом, за дорученням міського департаменту освіти, ініціативна група фахівців вище названого вищого навчального закладу реалізувала покладену на них місію та провела семінари-тренінги з інклюзивної освіти для вчителів частини вінницьких шкіл, на яких, в першу чергу, поділилися багаторічним практичним досвідом.

Та серед завдань проведення такого всеобучу було не тільки надати кваліфіковану допомогу педагогічним колективам загальноосвітніх навчальних закладів, але й вивчити суть назрілих проблем впровадження інклюзії: наскільки обізнаними щодо ідеї та сутності інклюзивної освіти є професійні групи освітян; які питання турбують педагогічні колективи шкіл.

Змістовні спілкування допомогли глибше осягнути окремі питання. Весь масив інформації став підґрунтям для проведення нашого дослідження. Спостереження показали стан нинішнього етапу впровадження інклюзивної освіти та виявили досить розповсюджені уявлення та стереотипи щодо інклюзії.

Рис.1. Наявність інклюзивного досвіду в педагогічних колективах шкіл

Проведене дослідження виявило (рис 1), що лише 50 % шкіл мають певний досвід впровадження інклюзії дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір .

Серед найбільш сталих та поширених думок, які транслуються у педагогічних колективах досліджуваних шкіл, виявились наступні:

- Інклюзія впроваджується лише формально.
- Система нормативної масової освіти важко сприймає інновації, інклюзія є болісною для неї.
- Вчителі загальноосвітніх шкіл не готові психологічно та методично, і тому бояться впровадження інклюзії

- Батьки нормативних дітей будуть проти, діти з типовим розвитком жорстокі, тому в школах будуть конфлікти.
- Бюрократична система та відсутність координації між усіма зацікавленими сторонами може зруйнувати будь-яку найкращу ініціативу.

Характерно, що демократичне суспільство, а Україна позиціонує себе, як демократична держава, гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства. Таким чином, інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Як проміжний етап розвитку інклюзивної системи освіти можна вважати процес інтеграції.

Інтеграція – зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами в загальний освітній простір. Л. М. Шипіцина зазначає, що інтеграція в суспільство дітей-інвалідів (авторський термін) – це цілеспрямований процес передачі суспільством соціального досвіду з урахуванням особливостей та потреб різних категорій дітей-інвалідів при активній їхній участі та забезпечення адекватних для цього умов, в результаті якого відбувається включення дітей у всі соціальні системи, структури, соціуми та зв'язки, що існують для здорових дітей (авторський термін), активна участь в основних напрямках життя та діяльності суспільства відповідно до віку та статі, готуючи і до повноцінного життя, найбільш повної самореалізації та розкриття як особистості [5, с.102].

Тому сучасний процес включення дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір є проміжним етапом між інтеграцією та інклюзією й можна назвати «стихійною інклюзією» через ряд причин:

- існує проблема управління педагогічним колективом з боку керівників навчальних закладів, адже не кожен педагог сьогодні готовий працювати в класі, де є діти з особливими освітніми потребами;
- існує методологічна та психологічна неготовність педагогічних працівників, класних керівників, учителів, як у початковій школі, так і предметників до викладання ряду дисциплін для дітей, які мають певні особливості у сприйманні матеріалу;
- мотивація вчителів шкіл до впровадження інклюзивної освіти низька через невідповідну їх роботі зарплатню та перевантаження;
- в ЗОШ із «стихійною інклюзією» наповнюваність класів близько 30-34 учнів, що не відповідає моделі інклюзивної освіти;
- неоднорідність контингенту у класі створює проблемні ситуації, зокрема, учням, які мають труднощі у навчанні, що перебувають у невідповідних та несправедливих умовах конкуренції та не отримують необхідної уваги й іноді взагалі не навчаються; перед вчителями постає складна моральна проблема: кому надати уваги, часу;
- не розроблені чіткі критерії для визначення рівня психофізіологічних порушень, які не заперечують навчання у ЗОШ.

В зв'язку з цим, зафіксоване зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, яких вчителі і адміністрація загальноосвітніх навчальних закладів переводять на індивідуальне навчання, що спотворює саму ідею інклюзивної освіти.

Педагоги та адміністрація загальноосвітніх закладів серед головних проблем визначили додаткове психологічне навантаження на вчителів, брак спеціальних знань та досвіду роботи із дітьми з особливими потребами, нестачу методичних матеріалів та спеціального персоналу, проблеми із батьками та організаційні проблеми. Таким чином, найбільш складними і важливими в ході дослідження виявились проблеми, що стосувались скоріше самих вчителів, а саме назрілих питань (рис. 2), на які педагоги не отримували вичерпної відповіді.

Рис. 2. Кількісне співвідношення назрілих питань

Аналіз зібраних даних показав, що найбільш вагомими показниками, які впливають на розвиток інклюзивної освіти в Україні, є методичне забезпечення процесу інклюзії: розробка методичних матеріалів та спеціальних курсів для вчителів, що працюють із дітьми з особливими освітніми потребами.

Більшість представників педагогічних колективів загальноосвітніх шкіл розуміють, що інклюзія – це не просто модне нововведення, але виклик часу, пов'язаний із різними факторами: загальним погіршенням стану здоров'я дитячого населення України, бажанням батьків і дітей з інвалідністю отримувати освіту на рівних умовах і в зручному для батьків і дитини середовищі; соціальними та демократичними перетвореннями в країні.

Виклики сьогодення змушують педагогів переглядати традиційні уклади класичної системи освіти, все більше орієнтуючи її на індивідуалізований та персоналізований підходи, роблячи загальну стандартну програму доступною для всіх. Це вимагає, звісно, і матеріальних змін і умов – перетворення середовища для навчання у доступне середовище. Однак, не меншою мірою, це вимагає від вчителів пошуку та розробки нових педагогічних методик у напрямку врахування особливих потреб кожного учня.

Висновки. Отже, інклюзія – це доведений українською практикою крок до виховання толерантності як у дітей, так і у дорослих. Але перехід до освіти більш інклюзивного характеру не відбувається раптово. Зміни, навіть поступові, мають ґрунтуватися на чітких взаємопов'язаних принципах, які визначають розвиток усієї системи.

На зміну існуючим програмам, що передбачають запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах доцільно розробити та затвердити постановою Кабінету Міністрів України єдину комплексну програму запровадження інклюзивного навчання, передбачивши конкретні дії, терміни їх здійснення та критерії оцінки. Необхідно забезпечити не тільки розробку методичних і навчальних матеріалів, які б враховували особливі потреби учнів з однаковою нозологією, але й зробити їх доступними широкому вчительському загалу.

Позитивного результату організації навчання дітей з особливими освітніми потребами можна досягти лише завдяки спільним зусиллям навчальних закладів, органів

управління освітою, охорони здоров'я, психолого-медико-педагогічних консультацій, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які мають мобілізувати громадську думку, забезпечити консенсус, здійснити аналіз ситуації, підтримувати відповідні просвітницько-освітні проекти на місцях.

Список використаних джерел

1. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України № 872 від 15 серпня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://edirshkoly.mcfu.ua/npd-doc.aspx?nrmid=94&npid=17356>.

2. Діяльність керівника навчального закладу на створення інклюзивних класів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pedrada.com.ua/article/1258-qqq-17-m3-31-03-2017-dyalnst-kervnika-navchalnogo-zakladu-na-stvorennya-nklyuzivnih-klasv>.

3. Значення психолого-медико-педагогічної консультації у забезпеченні доступності освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pedrada.com.ua/article/254-znachennya-psihologo-mediko-pedagogchno-konsultats-u-zabezpechenn-dostupnost-osvti>.

4. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://pandia.ru/text/79/501/26323.php>.

5. Шипицына Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л. М. Шипицына. – СПб.: Речь, 2005. – 478 с.